

Rudolf Deyl st.

Prvi slovenski Romeo

Slovensko narodno gledališče v Ljubljani slavi te dni svoj stoletni jubilej. Uprava mi je poslala iz Ljubljane pristrčno vabilo, izražajoč željo, da bi »prvi slovenski Romeo«¹ (kar sem leta 1901 v resnici bil) »zagotovo prišel na festival«.

Preteklo je celih devetinšestdeset let, kar sem prvič² nastopil v gledališču bele Ljubljane. V Leonovi igri »Omikanci« sem igral kiparja Lohra. Samo po sebi se razume, da sem na slovenskem odru govoril po slovensko, in to — kakor je poudaril kritik — brez napake. Kako je nanese, da sem se znašel na daljnem slovenskem odru, je pa zelo zapletena zgodba. Oče je želel, da kot dedič prevzamem njegovo podjetje.³ Študiral sem realko in trgovsko akademijo, vendar me delo v pisarni ni veselilo in tako sem ga na skrivaj pustil. Glas srca me je zapeljal v krog potujoče igravske družine Ondreja Červička in pozneje Viléma Suka.⁴ Po dveletnem potepanju sem se skesano vrnil domov, ozdravljen gledališke strasti. Ko oče ni vedel, kako naj prežene moje muhe, je na nasvet našega soseda Fr. Ad. Šuberta,⁵ ravnatelja Narodnega gledališča, pristal na to, da grem na Dunaj študirat Ottovo igravsko akademijo.⁶ Menil je, da v nemščini ne bom uspel in da se bom tako skesal. Zadeva pa se je razpletla drugače. Šolo sem dokončal z odliko, a navzoči pooblaščenec ljubljanskega gledališča mi je ponudil ugodno pogodbo. Brez zadrege sem jo podpisal, ne da bi slutil, kako huda naloga me čaka.

Slovenščina je krasen, vendar ne ravno lahek jezik, posebno če naj jo igravec obvlada brez napake. O tem sem se sam prepričal. V belem mestu sem bil zapuščen ko kol v plotu, iz govorice domačinov nisem razbral niti ene besede. Mraz me je stresal ob misli, da si bom moral čez tri mesece osvajati naklonjenost občinstva v tem jeziku. Po enomesečnem ubijanju s slovenščino sem si priznal, da me bo moralo občinstvo ob mojem prvem nastopu izžvižgati, sedel sem na vlak in se odpeljal domov. Kakšno veselje doma, ko se je vrnil izgubljeni sin!

Toda usoda je nazadnje odločila drugače. Gospodom iz Dramatičnega društva sem se, ne vem zakaj, usedel v srce tako globoko, da so mi čez leto in dan poslali nujno pismo, naj nastopim v Ljubljani. Ubogal sem jih in skušal to pot »priti v hišo skozi zadnja vrata«. Našel sem si stanovanje v osamelem župnišću v Vrhnikah,⁷ kjer sem dobil v vikarju dr. Josipu Perdanu, tu živčem v pokoju, idealnega in potrpežljivega učitelja. Natrpal je vame v kratkem času tri velike vloge, s katerimi sem imel začeti svojo kariero.

Zlato, prizanesljivo ljubljansko občinstvo je nas Čehe nosilo naravnost po rokah. Sicer pa smo jim izdatno pomagali. Sezona vštevši skušnje je trajala sedem mesecev. Če se danes spomnim, česa vsega se je lotevalo tedanje slo-

Rudolf Deyl kot dr. Ivan
Trdina v Ganglovi drami
»Sin« (upriz. dec. 1898)

vensko gledališče, mi ne gre v glavo, kako se je vse to dalo uresničiti. V novem gledališču, ki sta ga leta 1892 postavila naša rojaka arhitekta Hráský in Hrubý, se je igralo izmenoma, zdaj slovensko, zdaj nemško. Ravnatelj nemških iger je bil W. Schlesinger, ki je poleti igral v areni v Pštroški na Vinohradih. Slovensko gledališče je vodilo Dramatično društvo z intendantom dr. Tekavčičem. Drama je imela štiri odlične domače igravce. To so bili Anton Verovšek, velikan po postavi in z glasom kot Danton, ki je sijajno predstavljal kmečke postave in klasične junake, Anton Cerar-Danilo, ki je navduševal z vlogami elegantnih debaterjev, njegova žena, poznejša znana igravka v Ameriki, ki je bila veličastna heroina, in temperamentna Irma Polakova, ki je kraljevala v veseloigrah. Ostalo družčino smo sestavljali Marica Ogrinčeva, Slavčeva, Lovšin, Prejac, Nučič in mi Čehi. Prvi je bil Rudolf Innemann, ki je deloval v Ljubljani kot igravec in režiser od leta 1894, in istočasno naša Zdenka Teršova. Štiri leta zatem sva nastopila v Ljubljani jaz in Vl. Housa in kmalu nato Kristina Rückova. Šele leta 1902 je tam poskušala svoje prve korake mlada Marie Hil-

Prvi slovenski Romeo
— češki igralec Rudolf
Deyl pozimi 1964 (na
fotografiji, ki nam jo je
poslal umetnik za raz-
stavo Shakespeare pri
Slovencih, je napačna
letnica: 1946)

bertova, za njo Karel Hašler, Otylie Spurna in Ružena Naskova, Boleška, Dobrovolný in Lier.⁸

V repertoarju slovenskega gledališča so se pogosto pojavljale češke igre. Že v starem gledališču v Zvezdi, ki je pogorelo, so igrali Šamberka in Klicpero. Pozneje so prišli do besede Tyl, Stolba, Simáček, Vrchlický, brata Mrštika, Kvapil in Jirásek.⁸ Izvirnih iger je bilo malo. Najbolj sta bili priljubljeni Govekarjevi dramtizaciji Rokovnjačev in Desetega brata. Šele po letu 1903 se je pojavil pesnik Cankar s kvalitetnimi dramami iz sodobnega življenja. Krasne so bile nedeljske predstave, ki so jih obiskovali okoliški kmetje v oportanih narodnih nošah in žene v bogatih zlatih avbah.

Slovensko gledališče je imelo tudi opero. In kakšno! Orkester je sestavljalo moštvo vojne godbe 27. pehotnega polka. Njegov dirigent je bil prav tako Čeh, Hilarion Beníšek, ki je znal delati prave čudeže. Operni režiser baritonist Josip Nolli je žel slavo na vodilnih italijanskih in nemških odrih in je s svojim čudovitim glasom naravnost briljiral. Drugi pevci, Čehi in Poljaki, so bili odlične moči, pravi ponos opere pa je bil operni zbor. Njegovi člani so bili večinoma nameščenci tobačnega monopola, toda njihova muzikalna gotovost in glasovna vrednost nista nič zaostajali za slavnimi najslovitejšimi odri. Saj so se pa tudi igrale opere, Smetanova *Prodana nevesta*, Dalibor, Lohengrin, Tannhäuser, Večni mornar, *Aida* in druge. Dragoceni gostje so prihajali gostovat iz Zagreba in Beograda, najpogosteje markiza Strozzijs⁹, Ljerka Šramova¹⁰, Vela Nigri⁸, Josip Borštnik¹¹ in Andrej Fijan¹², tenorist Bučar¹³ in Čehi Vilík Heš¹⁴, Bohumil Pták¹⁵ in František Pácal¹⁶.

Brezno časa leži med sedanostjo in mojo ljubljansko igravsko mladostjo, vendar vidim vse jasno pred seboj. Dragi prijatelji! Ob jubileju vašega gledališča bi bil rad z vami, toda vaš prvi Romeo že zdavnaj ni več »talent, poln ognja, kakor pred davnimi leti«. Ne vem, ne vem, ali se bom odpravil k vam, toda v duhu bom z vami in tudi vi se spomnite name, če vam bo to dopuščal slavnostni nemir. Kličem vam v daljavo: Naj cveti drago gledališče v beli Ljubljani!

Objavil praški dnevnik Lidová demokracie, 8. okt. 1967

O DUDOLFU DEYLU

IZMED igravcev, ki so kdaj delovali v Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani, je gotovo Čeh Rudolf Deyl najstarejši, ki se v popolni duševni in telesni bistrosti more spominjati najstarejših časov našega gledališča. Saj je prestopil že svoje devetdeseto leto, in vendar še vedno budno spremlja gledališko dogajanje in piše spomine iz svojih pisanih, bogatih gledaliških doživetij. Tudi gornji članek spada med take spominske zapiske. Svojo »gledališko mladost«, kakor sam imenuje svoja ljubljanska leta, je z mnogimi zelo zanimivimi in gledališko in kulturno zanimivimi podatki opisal v posebnem poglavju svoje memoarske knjige »Zavesa je padla« (Opona spadla), 1946. O njem vsebuje glavne podatke Slovenski dramski leksikon, širši opis in vrednotenje njegovega dela v Ljubljani pa podaja Moravec v svoji knjigi *Vezi med češko in slovensko dramo*, 1963, predvsem na str. 234—238.

Gornji Deylovi poslanici Slovenskemu narodnemu gledališču ob stoletnici, ker se proslav sam zaradi starosti ni upal udeležiti, pridružujem nekatere opombe in dopolnila.

¹ Deyl je bil »prvi slovenski Romeo« v uprizoritvi 3. I. 1901.

² Deyl je bil član gledališča v Ljubljani v sezonah 1898/99, 1899/1900, 1900/1901 in 1901/1902. Prvikrat je nastopil 21. IX. 1898 v Leonovi igri *Omikanci*. Igra je odpirala sezono. Dan pred premiero je naznanilo igre v SN (20. IX.) napovedovalo Deylov prvi nastop: »V vlogi genialnega kiparja nastopi prvikrat in takoj v veliki vlogi naš jako nadarjeni ljubimec gospod R. Deyl.« Dan po premieri je kritik o tem prvem Deylovem nastopu zapisal: »G. R. Deyl je nastopil v vlogi kiparja Ivana Lohra in je izvršil obsežno, a hvaležno vlogo res izborno. G. R. Deyl je simpatičen mož, ki je pokazal z včerajšnjo igro, da je igravec iz poklica, da se je resno in vztrajno trudil, da si pridobi takoj s prvim nastopom na našem odru simpatije slovenskega občinstva. In pridobil si jih je v polni meri! Premišljena, hrepenečemu duhu mladega, genialnega kiparja primerna njegova igra in prikupni njegov organ sta vredna vsega priznanja. In kadar ga bomo videli tako igrati, kakor je igral včeraj, bomo vselej z veseljem ploskali njegovi igri.« O vseh treh novih igravcih v novi sezoni — drugi je bil Čeh Vladimír Housa, ki je tudi začel svojo igravsko pot na ljubljanskem odru, tretji pa Hrvat Jurij Prejac, ki je prišel iz dramatične šole v Zagrebu — sodi v omenjeni oceni

Zbašnik posebej, kar se tiče jezika, takole: »Z zadovoljstvom in z vso pohvalo moramo omeniti, da so govorili vsi trije gospodje lepo, gladko slovenščino, kar je vredno toliko večjega priznanja, ker so morali naštudirati tako obsežne naloge v primeroma kratkem času« (22. IX.).

Kritik je posebej pohvalno omenil Deylovo znanje slovenščine tudi v poročilu o drugi predstavi v sezoni, v igri *Gospod ravnatelj* (napisala Bisson-Carré). Ta druga drama se je uprizarjala že čez tri dni po prvi. Zbašnik je zapisal (SN 23. IX.): »G. R. Deyl je nastopil tudi včeraj v večji vlogi uradnika Lambertina ter nas je z lepo, uglašeno igro prav tako zadovoljil kakor pri prvem nastopu preteklo sredo. Ne moremo si kaj, da ne bi izrekli priznanja ob njegovi vztrajni, plodoviti pridnosti, s katero se uči slovenščine.«

Tretjo vlogo je imel, ponovno čez tri dni, Deyl v Tylovi igri *Jurčkove sanje*. Ta vloga pa je bila neznatnejša in je kritik v SN (26. IX.) posebej ni omenjal.

Mladi igralec-začetnik je mogel torej biti s svojimi prvimi nastopi in s sprejemom pri slovenski kritiki prav zadovoljen.

Ob prvem Deylovem nastopu v Ljubljani je vredno navesti še kritikove stavke, ki govorijo o celotnem ozračju tedanje prve predstave v sezoni 1898/99 in o njenih vzpodbudnih okoliščinah. Zbašnik pravi, da je bilo ob prvi predstavi v sezoni občinstva toliko, »da je bila večina sedežev zasedena, zlasti polne so bile lože.« Vzroke za to zasedenost vidi kritik v novosti igranega teksta; drugič je »nastopilo... več novo angažovanih članov v večjih vlogah«; tretjič je to bila prva predstava v novem gledališkem letu, ko občinstvo čuti potrebo, da obnovi svoj stik z gledališčem; in končno mogoče »tudi zato, da vidi, kako se reprezentuje v električni luči, ki so jo vpeljali vanj mesto prejšnjih trepetajočih, vročih plinskih plamenov« (SN 22. IX. 1898).

A če je kritik ob prvi predstavi mogel ugotoviti, da je bilo gledališče domala polno, je že ob drugi predstavi, ob uprizoritvi *Gospoda ravnatelja*, moral zapisati: lože niso bile prazne, stojišče je bilo polno, »zato pa je bilo praznih večina sedežev v parterju« (SN 24. IX. 1898).

³ Očetovo podjetje, Deyl se je rodil v Pragi 1876. (Popravi letnico v Slovenskem dramskem leksikonu iz 1878 v 1876). Oče je bil obrtnik, strojar-usnjar. S pridnostjo, vztrajnostjo in posrečenimi akcijami se je najprej osamosvojil, nato vedno bolj razširjal svojo delavnico, postal založnik, da so delali zanj manjši obrtniki, razširil področje svojega dela na samostojno nakupovanje surovin in dalje na samostojno prodajanje izdelkov, na katere se je njegovo, že lahko rečemo podjetje specializiralo: na izdelovanje usnjenih rokavic. Trg si je uspešno našel večinoma izven čeških dežel, v Evropi in še bolj v Ameriki. V mednarodnih trgovskih poslih in v jezikih izvedeni mladi sin Rudolf naj bi bil kot edinec pač prevzel celotno vodstvo novo nastalega podjetja.

⁴ Omenjeni družbi sta imeli še dovolj primitivno obliko potujoče igravske skupine. Deyl je tu igral v letih 1894 in 1895. Karikirano podobo take družbe imamo na primer v okviru Smetanove *Prodane neveste*, v slovenskem slovstvu pa je ta motiv, ne brez zveze s svojim dramskim in gledališko-organizatoričnim delom, postavil v svojo povest *Ptički brez gnezda* Fran Milčinski.

⁵ František Adolf Šubert (1849—1915) je bil češki dramatik, ki je jemal snov za svoje igre iz zgodovine, pa tudi iz neposredne sodobnosti. Romantik po svoji psihologiji in notranji usmerjenosti, je vendar s sodobno aktualnostjo in z uveljavljanjem množičnih nastopov v svojih dramah podpiral pot češke dramatike v realizem. Gledališče v Ljubljani je uprizorilo tri njegove igre. Bil je dolga leta ravnatelj osrednjega češkega, to je Narodnega gledališča v Pragi in tudi sicer imel velik delež pri organizaciji češkega gledališkega življenja v svojem času. Imel je neposredne stike in zveze tudi z osrednjim slovenskim gledališčem v Ljubljani. Leta 1892 se je udeležil slovesnosti ob odpiranju novega slovenskega gledališkega poslopja v Ljubljani in o tem tudi pisal v svojih gledaliških spominih. Z njim sta tedaj prišla iz praškega gledališča še režiser Kollár in Petzold. Živo je posredoval odhajanje mladih čeških igravcev v Ljubljano. Tako je podpiral slovensko gledališče v njegovem boju za profesionalizacijo slovenskega igravstva, mladim češkim začetnikom pa omogočal veliko pisane igravske in režiserske prakse, kar so oboje mogli uspešneje razviti v ugodnejših čeških razmerah.

⁶ Ottovo dramsko šolo na Dunaju je študiral R. Deyl v akad. letu 1897/98. V gornjem sestavku pa je Deyl svoje prve stike z Ljubljano in svoj prvi obisk ljublan-

skega mesta opisal nejasno; zato je vredno po njegovih spominih v knjigi Zavesa je padla zapisati o tem nekaj več.

V omenjenih spominih pripoveduje, da se je 1895 vrnil bolan iz potujoče igravske družbe Viléma Suka in se vdal pisarniškem in agentskem delu, ki ga je od njega zahtevalo očetovo podjetje. Vendar se ni mogel ubraniti, da ne bi bil na skrivaj vendarle kdaj pa kdaj nastopil na odrih amaterskih društev, posebno izven Prage. Oktobra 1896 je nastopil obvezno vojaško službo, vendar ga je bolezen že februarja naslednje leto za stalno rešila vojaščine. Tedaj so starši, zaradi sinove pljučne bolezni in obče slabotnosti, pa še zaradi njegovega neugnanega iskanja, kako bi zadostil svoji igravski strasti, pristali na to, da odide za soncem na jug, da pa obenem, ker se je v časnikih pojavil oglas o prostem igravskem mestu v ljubljanskem gledališču, prevzame mesto prvega ljubimca v slovenskem gledališču. Res je Deyl odšel v Ljubljano, moralo je to biti spomladi, ker ga je sprejela Ljubljana v svoji najbolj zopni, megleni in deževni podobi. Predstavil se je tedanjemu režiserju Inemannu in intendantu dr. Tekavčiču in vodilnim gospodom okoli Dramatičnega društva. Sprejem je bil sicer prijazen. Inemann mu je dal takoj naštudirati vlogo v Scribovem Kozarcu vode, ki je bil določen za začetno predstavo v sezoni 1897/98. Deyl je vlogo že študiral in pred komisijo Dramatičnega društva opravil nekaj poskusni nastop, seveda še s češkimi besedili. Tedaj pa ga je prijel strah: zgrozil se je pred slovenščino in spoznal je, da nima nobene sistematične igravske izobrazbe. In tako je po nekaj tednih iz Ljubljane — pobegnil. V knjigi spominov pravi: »Očetovi razlogi, strah pred tujim jezikom, nezaupanje v svoje sposobnosti so odločili. Napisal sem gospodu intendantu (Inemannu) opravičilno pismo, izrekel zahvalo za priznanje, s katerim je pozdravil moje sodelovanje, ponujeno slovenskemu narodu — in če me je pripeljal v Ljubljano osebni vlak, da bi v polni meri okusil lepote dolgega potovanja, sem to pot dirjal iz Ljubljane v Prago z *brzovlakom*« (str. 56).

Toda ob vrnitvi domov je našel v očetovem podjetju močno spremenjen položaj. Rokavičarsko proizvodnjo in veletrgovino s to galanterijo je tedaj zajela svetovna stiska. Očetovo podjetje se je začelo resno majati. In tako je »usoda« zdaj spregovorila za Deylov srčni poklic: starši so končno pristali, da se sin posveti gledališču. Poslali so ga na Dunaj na Ottovo dramsko šolo, ki naj mu dá strokovne izobrazbe. Deyl je šolo končal z odliko in takoj dobil ponudbo za Krems. Ko pa se je vrnil domov v Prago, ga je tam že čakalo pismo dr. Tekavčiča: niso ga pozabili, zdaj so mu ponovno ponudili angažma, za novo sezono. Ljubljana je zmagala, jeseni je Deyl odšel v Ljubljano in začel svojo poklicno igravsko pot. Iz Prage je odšel ponoči 20. julija 1898.

⁷ V Vrhnikah. Kje se je Deyl pred začetkom svoje prve sezone učil in vadil v slovenščini, ni mogoče reči. V gornjem spominskem članku govori o Vrhnikah, v memoarski knjigi o Vrhniki. Vendar se opis kraja v knjigi ne more nanašati na Vrhniko pri Ljubljani; bolj bi utegnila biti Vrhnika pri Starem trgu v Loški dolini. Težko je odkriti pravi kraj tudi zato, ker je nezanesljiv Deylov spomin tudi glede župnika in dekana dr. Perdana, pri katerem naj bi bil živel avgusta in septembra. Takega župnika, dekana in doktorja namreč ni zapisanega med duhovni v šematizmih ljubljanske škofije tistih desetletij. Prav pa bi bilo odkriti omenjeni kraj in omenjeno osebo, ker predstavlja epizoda z »vrhniškim Perdanom« zelo ljubeznivo, naravnost žanrsko podobno slovenskega liberalnega nacionalnega duhovnika iz konca 19. stol.

⁸ Osnovne podatke o naštetih igravcih in igravkah je najti v Slov. dramskem leksikonu in deloma v Slov. biografskem leksikonu, podatke o čeških delih na slovenskem odru pa v knjigi Repertoar slovenskih gledališč 1867—1967.

⁹ Strozijeva Marija (1850—1937), rojena Čehinja (Ružičkova), poročena s hrvatskim dramatikom in igravcem Strozijem, je bila 60 let stebel Hrvatskega narodnega gledališča v Zagrebu. Največje uspehe je dosegala kot tragedka v klasičnih dramah in kot igravka v salonskih sodobnih igrh. S tem je bila na ženski strani to, kar je bil med igravci Andrej Fijan (g. tu 12). Gostovala je tudi izven svoje ožje domovine Hrvatske in veljala za eno največjih igravk svojega časa.

¹⁰ Ljerka Šramova: Čehinja, tedaj članica Opere v Zagrebu, sicer znana kot umetnica tudi na Češkem.

¹¹ Josip Borštnik: mišljen je Ignacij Borštnik, član Hrvat. narodnega gledališča v Zagrebu.

¹² Andrej Fijan (1851—1911) je bil član Hrvatskega narodnega gledališča, največja postava hrvatskega gledališkega ustvarjanja od 1878, ko je prišel v osrednje hrvatsko

gledališče v Zagrebu. Oblikoval je kot traged in dramski igravec vrsto največjih postav iz svetovne dramatike in vodilnih oseb iz tedanje hrvatske dramatike. Bil je tudi režiser ter nazadnje ravnatelj drame in intendant v Zagrebu.

¹³ Franjo Bučar (1861—1926) je bil Slovenec, ki je v časih Avstro-Ogrske nastopal kot tenorist v opernih hišah tedanje Avstro-Ogrske in Nemčije. Bil je tudi režiser. Po prvi vojni je delal, predvsem kot operni režiser, v ljubljanski Operi.

¹⁴ Vilfik Heš, Čeh, je bil član dunajske opere in je nastopil v Ljubljani samo kot gost.

¹⁵ Bohumil Pták, Čeh, je bil operni pevec v Pragi in je nastopal v Ljubljani kot gost.

¹⁶ František Pácal, Čeh, je bil član opere na Dunaju, v Ljubljani samo gost.

Viktor Smolej

Le premier Roméo slovène

C'est seulement après 1892 quand les Slovènes ont inauguré leur théâtre nouveau à Ljubljana qu'il fut possible de songer à un programme et un travail théâtral mieux organisés, plus féconds et d'une qualité plus élevée. Puisque à cette époque-là on manquait de metteurs en scène et d'acteurs slovènes, les Tchèques accoururent à notre secours; parmi eux il y avait aussi un jeune comédien formé dans l'école dramatique de Otto à Vienne, Rudolf Deyl, le doyen encore vivant des acteurs tchèques. A l'occasion de la célébration du centenaire du théâtre slovène, il décrivit dans un article, publié il y a quelques mois dans le journal tchèque Lidová demokracie, la situation du théâtre slovène à l'époque où il y commençait sa carrière de comédien (il a joué à Ljubljana de 1898 à 1902).

L'article ou plutôt le message solonnel de ce vieil acteur pour le jubilé du théâtre slovène est commenté en détail par le professeur Viktor Smolej.